

Варэнава, Т.В. Спецыяльная адукацыя: стан і перспектывы развіцця // Весці БДПУ. 2004 № 4.Сер.1, с. 14–16.

УДК 371.9

Т.В. Варэнава

Спецыяльная адукацыя: стан і перспектывы развіцця

Чалавецтва прайшло доўгі шлях ад нянавісці і агрэсіі да памяркоўнасці, партнёрства і інтэграцыі асоб з адхіленнямі у развіцці. У шмат якіх цівілізаваных краінах адбываецца змена парадыгмы грамадскага і дзяржаўнага усведамлення «паўнацэнная большасць» - «непаўнацэнная меншасць» на новую устаноўку: «адзінае згуртаванне, якое уключае людзей з рознымі праблемамі». У новых умовах разумення правоў чалавека, адна задача – навучыць людзей з абмежаванымі магчымасцямі увайсці у наш свет. Другая - навучыць здаровае грамадства жыць з тымі людзьмі і прымаць іх [4].

Спецыяльная адукацыя уяўляе сабой складаную сістэму, развіццё якой ішло нераўнамерна. Усе нацыянальныя сістэмы спецыяльнай адукацыі проходзяць некалькі этапаў свайго развіцця: ад трох тыпаў спецыяльных школ – для дзяцей з парушэннямі слыха, зрока і інтэлекту – да дыферэнцыраванай сістэмы спецыяльнай адукацыі і развіцця працесаў інтэграцыі. На этапе інтэграцыі змяніліся заказчыкі. Да гэтуль традыцыйна заказчыкам была дзяржава, якой спецыяльная адукацыя патрэбна была з 7 гадоў, калі пачынаў рэалізавацца Закон аб агульным навучанні. Бацькам жа яна патрэбна з першага дня, як толькі становіцца зразумелым тое, што дзіця мае адхіленні у развіцці, і яны прывядуць да асаблівых адукацыйных патрэб.

У справядзачы Сусветнага банка рэканструкцыі і развіцця адзначаецца, што упараўнанні з каманднай эканомікай і аўтарытарнай палітычнай сістэмай адкрытыя рынковая эканоміка і палітычная сістэма і, адпаведна, адукацыя – гэта «гульня» іншага характэра і з іншымі правіламі [5, с.1].

У наш час сістэма спецыяльнай адукацыі – гэта не толькі сетка вучэбна-выхаваўчых устаноў, дзе адбываецца працэс навучання і выхавання дзяцей з асаблівасцямі (парушэннямі) псіхафізічнага развіцця. Гэта сістэма карэкцыйнай дапамогі асобам з абмежаванымі магчымасцямі цалкам на розных узростаўчых этапах, якая забяспечвае агульную адукацыю, сацыяльную адаптацыю і інтэграцыю у грамадства. Спецыяльная адукацыя – галіна, дзе неабходны міждысцыплінарны падыход, ажыццяўленне прафілактыкі адхіленняў у развіцці, ранняе ўмяшанне, шырокі абмен інфармацыяй на міжнародным узроўні [1, с.74].

Неабходнасць рэфарміравання айчыйнай спецыяльнай адукацыі на сучасным этапе была абумоўлена абставінамі, якія склаліся у савецкі перыяд: сацыяльная маркіроўка дзяцей з асаблівымі патрэбамі як дэфектыўных, штучная ізаляванасць іх у асобым сацыюме, безварыятыўнасць форм

атрымання адукацыі і сістэмы спецыяльных устаноў, выдзяленне групы “ненавучальных”, амаль поўнае выключэнне сям’і з працэса выхавання і навучання, арыентацыя спецыяльнай адукацыі на набыванне школьных ведаў, уменняў і навыкаў на шкоду асобаснаму і сацыяльна-эмацыянальнаму развіццю дзяцей і г.д. [6].

Рэфарміраванне спецыяльнай адукацыі у Рэспубліцы Беларусь проходзіць паэтапна з 1998 па 2010 гады па трох асноўным напрамкам:

- * арганізацыйна-структурныя пераўтварэнні;
- * аднаўленне зместу спецыяльнай адукацыі;
- * удасканалванне адукацыйных тэхналогій і метадык навучання.

Сучасныя прававыя, эканамічныя, сацыяльныя і арганізацыйныя высновы спецыяльнай адукацыі замацаваны Законам Рэспублікі Беларусь Аб адукацыі асоб з асаблівасцямі псіхафізічнага развіцця (спецыяльнай адукацыі), прынятым Палатай прадстаўнікоў у мае 2004 года.

Навучанне дзяцей-інвалідаў і дзяцей з асаблівасцямі псіхафізічнага развіцця – важны накірунак дзейнасці сучаснай школы па раду прычын: павялічэнне папуляцыі дзяцей з абмежаванымі магчымасцямі, адсутнасць дзяржаўных сродкаў на іх утрыманне у закрытых установах, адноснасць паняцця «нармальнае развіццё», імкненне рухацца па шляху дэмакратычных пераўтварэнняў і інш.

Ва ўсім свеце ад 8 – 10 % дзяцей патрабуюцца асаблівая псіхалага-педагагічная дапамога. У гэту лічбу уваходзяць не толькі дзеці-інваліды, але і тыя, якія пры умове сваечасовай дапамогі і адэкватнай падтрымкі прадэмаструюць значны рух наперад, максімальна рэалізуюць свае магчымасці і увальюцца у агульны паток. У Расіі, па даных Міністэрства аховы здароўя, дзіцячае насельніцтва за апошнія 10 гадоў скарацілася на 4 млн, колькасць інвалідаў вырасла ў 10 разоў, 2/3 дзяцей маюць праблемы са здароўем. [2]. Апрача ранней вядомых прычын росту дзіцячай паталогіі можна аднесці дасягненні медыцыны, якія прывялі да павышэння ступені выжываемасці немаўлятак. Навучышыся збярагаць жыццё дзецям з грубым унутрыутробным недаразвіццем, медыцына не заўсёды можа дапамагчы ім набываць паўнацэннае здароўе.

Разам з гэтым, адзначаецца абцяжаранасць сучаснага дзіцяці шматлікімі неспрыяльнымі сацыяльнымі уплывамі, саматычнымі захворваннямі, якія абумоўляваюць больш познія тэмпы яго развіцця і асобасную сваеасаблівасць. У выніку сціраецца выразная мяжа паміж паталогіяй і індывідуальнымі адхіленнямі ў межах умоўнай нормы ў развіцці дзіцяці. За апошнія гады усе большае хваляванне сярод медыкоў выклікае мінімальна мазгавая дысфункцыя, якая, па звестках Рэспубліканскага інстытута аховы мацярынства і дзяцінства, дасягае 80%. Ад 5 до 15% дзяцей без адзнак разумовай адсталасці функцыянальна не падрыхтаваны да школьнага навучання за неэфарміраванасці структур галаўнага мозга. Пераход на больш ранній тэрмін пачатка навучання можа у далейшым прывесці да сніжэння узроўня інтэлекта і, такім чынам, да хранічнай непаспяховасці пазней. Гэта

тлумачыцца тым, што калі у першых класах вучань не здолен у пэўнай меры засваіваць патрабуемы аб'ём ведаў у сілу аб'ектыўных прычын (несфарміраваннасць структур галаўнога мозга), то гэтыя веды у яго і не з'яўца, а будзе фарміравацца страх перад школай, нежаданне вучыцца.

Праблема школьнай непаспяховасці пры павялічэнні колькасці дзяцей, якія не спраўляюцца з праграмай і на пачатку школьнага навучання пападаюць у разряд дезадаптантаў, сёння з'яўляецца вельмі актуальнай. Па розных звестках колькасць непаспяваючых школьнікаў перавышае 30% ад агульнай колькасці вучняў і складае ад 15 да 40% дзяцей ужо на пачатковай ступені адукацыі. Калі яшчэ учора прыарытэты былі адданы дыягностыцы узроўня актуальнага развіцця і аналізу прычын, якія выклікаюць цяжкасці ва вучэбнай дзейнасці, то сёння павінна вырашацца задача комплекснага суправаджэння такіх дзяцей.

Для распрацоўкі тэорыі навучання і выхавання, заснаванай на аб'ектыўным падыходзе да вызначэння патэнцыяльных магчымасцяў і патрэб дзіцяці з парушэннямі ў развіцці, патрабуецца глыбокі аналіз сучасных праблем спецыяльнай адукацыі ў розных краінах з улікам назапашанага вопыта ў галіне карэкцыі, рэабілітацыі, сацыялізацыі і інтэграцыі гэтай катэгорыі насельніцтва. Тым не менш, у міжнароднай практыцы паступова фарміруецца перакананне, што чалавек мае права на індывідуальнасць, самабытнасць, прызнанне і улік грамадствам яго асаблівасцей, у тым ліку і абмежаваных магчымасцяў жіццядзейнасці. Грамадства павінна прапанаваць такому чалавеку медыцынскую, сацыяльную, псіхалагічную і педагогічную дапамогу, а не карэкцыю.

Зараз на тэрыторыі былога Савецкага Саюза прасочваюцца новыя тэндэнцыі ў спецыяльнай адукацыі: назіраецца пашырэнне прадмета і аб'екта вывучэння дэфекталогіі. Відавочна, што праблемы прыроджаных або набытых у раннім узрасце парушэнняў і вынікаў, выкліканых імі, не знікаюць у сувязі з завяршэннем перыяда дзяцінства. Часам яны нават пагаршаюцца пасля заканчэння спецыяльнай школы. Такім чынам, пашырэнне аб'екта дэфекталогіі (карэкцыйнай педагогікі) маюць месца за кошт павялічэння узроставага дыяпазона охаліваемага кантынгенту: не толькі дзеці, але і падлеткі, дарослыя. Пашырэнне прадмета дэтермінуецца змяненнем умоў жіццядзейнасці і павялічэннем колькасці выкарыстоўваемых сродкаў карэкцыі.

Адзначаецца перайменаванне дэфекталогіі ў карэкцыйную (спецыяльную) педагогіку і псіхалогію, таму што асноўны акцэнт у гэтым тэрміне робіцца на вызначэнні адхіленняў у развіцці, а не на іх устараненні; на недахопах, а не на пазітыўных баках асобы.

Актыўна развіваецца і трэці варыянт карэкцыйнай педагогікі, якая паходзіць не з класічнай дэфекталогіі, а з праблем сучаснай сацыяльнай псіхалогіі і педагогікі (А.Дз. Ганееў, Н.І. Ліфінцэва, Н.В. Ялпаява, І.П. Падласы, Г.Ф. Кумарына і і нш.) [1, с.8-9].

Развіцце сеткі спецыяльных устаноў у сучасных умовах ідзе дзвумя шляхамі. Першы шлях – гэта дыферэнцыяцыя і удасканаленне існуючай сеткі спецыяльных устаноў, а таксама стварэнне новых

рэабілітацыйных служб дапогі дзецям з асаблівасцямі псіхафізічнага развіцця. Так, пачыная з 1992 года у Рэспубліцы Беларусь шырокае распаўсюджанне атрымаў новы тып установы – Цэнтр карэкцыйна-развіваючага навучання і рэабілітацыі, значна змяніліся функцыі былых лагапедычных пунктаў пры масавых установах, якія пераўтвораны ў пункты карэкцыйна-педагагічнай дапамогі. У структуры спецыяльнай школы можа адкрывацца адзясненне сацыяльнай адаптацыі і рэабілітацыі, якое разам з кансультацыйнымі задачамі, аказвае дапамогу ў прафарыентацыі, атрыманні прафесіі, працаўладкаванні і працоўнай адаптацыі.

Другі шлях звязан з інтэграцыяй гэтых дзяцей не толькі ў грамадства, але і з развіццём мадэлей інтэграванага навучання. Высновай змянення сістэмы спецыяльнай дапамогі з’яўляецца увасабленне ідэі арыентацыі не на дэфект, а на патэнцыяльныя магчымасці дзіцяці. [3, с. 6-7].

Выбраная форма і варыянт спецыяльнай адукацыі можа змяняцца ў залежнасці ад пазнавальных магчымасцяў і вучэбных поспяхаў вучня, яго фізічнай і псіхічнай працаздольнасці: спецыяльная школа, інтэграванае навучанне, індывідуальнае навучанне на даму і ва ўмовах стацыянарнай лячэбнай установы. Усе спецыяльныя школы (класы), акрамя дапаможных (для дзяцей з інтэлектуальнай недастатковасцю), даюць цэнзавую адукацыю. У Канцэпцыі рэфарміравання спецыяльнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь вызначаецца чатыры аптымальных варыянтаў па цэнзавасці/няцэнзавасці адукацыі.

У айчынай педагогіцы доўгі час захоувалася паняцце “ненавучальныя дзеці” (у савецкі перыяд яно распаўсюджвалася на 2/3 вучняў, якія мелі патрэбу ў спецыяльнай дапамозе). Такая з’ява адсутнічала як у тэорыі, так і ў педагагічнай практыцы цывілізаваных краін. Калі вучань не здолен засвоіць адну праграму, прапануецца іншая, пасільная для яго, ажыццяўляецца адукацыя, маючая сэнс.

Уцэлым па усім вышэй выказаным матэрыялам можна зрабіць наступныя вывады:

- спецыяльная адукацыя – гэта неад’емная частка масавай адукацыі з трыма звеннямі: дашкольным, школьным і прафесійным;
- спецыяльная адукацыя знаходзіцца ў пастаянным развіцці;
- яна займае прыарытэтную пазіцыю ў дзяржаўнай адукацыйнай палітыцы;
- ствараюцца новыя падыходы да ўзаемадзеяння паміж масавай і спецыяльнай школай;
- здзейснюецца ахоп навучаннем усіх вучняў;
- прадастаўляецца магчымасць выбара форм навучання;
- ствараецца псіхалага-медыка-педагагічная служба ранняга вызначэння парушэнняў у развіцці.

Прынцыпова важным з’яўляецца забяспячэнне умоў для эвалюцыйнага развіцця сістэмы спецыяльнай адукацыі ў якасці адкрытай, дзейнючай у адпаведным прававым асяродзі з улікам наяўных сацыяльна-эканамічных і соцыякультурных умоў.

У якасці перспектыўных напрамкаў развіцця сістэмы спецыяльнай адукацыі можна назваць наступныя:

- Стварэнне службы педагагічнага патранажа для дзяцей ранняга узроста.
- Пашырэнне інфармацыйна-кансультацыйных службаў.
- Выкарыстанне у грамадскім жыцці альтэрнатыўных сродкаў камунікацыі, уключаючы жэставую мову, сістэму Брайля і піктаграмна-ідэаграмныя зносіны.
- Аптымізацыя зместу адукацыі (у тым ліку пабудаванага на прадметна-комплекснай выснове, а таксама зыходзячы з суб'екта навучання).
- Індывідуалізацыя вучэбных праграм, адпавядных адукацыйным стандартам.
- Кампутэрная падтрымка вучэбна-метадычных комплексаў.
- Забяспячэнне шматузроўнявага навучання пры больш шырокай вонкавай і унутранай дыферэнцыяцыі.
- Заахвочванне адкрыцця прыватных спецыяльных устаноў.
- Пашырэнне спецыяльных адукацыйных паслуг і павышэнне іх якасці.
- Арганізацыя дадатковай адукацыі (пазашкольныя установы, клубная работа) для падлеткаў і дарослых з асаблівасцямі псіхафізічнага развіцця, якая забяспечвае як профільнае навучанне, так і развіццё творчага патэнцыяла для яго рэалізацыі у вольны час.
- Стварэнне міжведамственага каардынацыйнага савета па спецыяльнай адукацыі.

Літаратура

1. Варенова Т. В. Теория и практика коррекционной педагогики. Мн.: Асар, 2003
2. Информационно-консультационный сайт о детях-инвалидах в России. www.vse-vmeste.ru
3. Коноплева А.Н., Лещинская Т.Л. Качество специального образования как феномен // Дефекталогія. 2004. № 3.
4. Малофеев Н.Н. Специальное образование в России и за рубежом. М., 1996.
5. Образование в странах с переходной экономикой: задачи развития. Международный банк реконструкции и развития /Всемирный банк, 2000.
6. Специальная педагогика /Под ред. Н.М. Назаровой. М., 2000.

Summary

The article describes the development of special education, new tendencies and approaches in modern conditions determining the integration of disabled children into mainstream education and social inclusion.

Рэферат

УДК 371.9 Варэнава Т.В. Спецыяльная адукацыя: стан і перспектывы развіцця.

Артыкул прысвечаны развіццю сістэмы спецыяльнай адукацыі, новым тэндэнцыям і падыходам, якія складаюцца у сучасных умовах сацыяльнай і адукацыйнай інтэграцыі.

Бібліягр. – 6 назв.

Александр Дмитриевич Гонеев,
Нина Ивановна Лифинцева,
Надежда Валерьяновна Ялпаева,
Иван Павлович Подласый,
Галина Федоровна Кумарина

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ